

СТАТТІ

УДК 72.01

Володимир Александрович

ПЕРЕБУДОВА ОЛИЦЬКОЇ РЕЗИДЕНЦІЇ У 30–40-Х РОКАХ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Олицька резиденція Радивилів належить до найважливіших і найвідоміших магнатських «гнізд» Волині ХVІ–ХVІІІ ст., проте досі рідко привертала увагу і внаслідок цього все ще вивчена надто скромно. Тривалий час основою уявлення про неї слугувала частина невеликої, оглядового характеру статті 1923 р. [1]. Небагато фактичного матеріалу щодо давніших часів додали й новіший огляд магнатських резиденцій регіону [2] та короткий, досить загальний перегляд волинського резиденційного будівництва ХVІІІ ст. [3].

Щойно з впровадженням до наукового вжитку чималої групи нововіднайдених різномірних за змістом інвентарів, втім декількох достатньо докладних описів споруди з останніх десятиліть ХVІІ–ХVІІІ ст., стали доступними ширші конкретні матеріали для вироблення докладнішого уявлення про відповідний період історії волинського гнізда знаного магнатського роду [4]. У вступному супроводі до зазначеної документальної публікації наведено також окремі зібрані на той час джерельні відомості про спорудження та оздоблення існуючого досі архітектурного ансамблю середини ХVІІІ ст. [5]. Водночас поодинокі такі факти принагідно навела також Ольга Баженова [6]. Далі привернуто увагу до збереження у комплексі перебудованого перед 1640-м роком замку оборонних веж давнішої споруди—ще середини попереднього століття [7]. Проте перелічені публікації пропонували винятково поодинокі розрізнені факти з будівельної історії олицької резиденції, про обставини розбудови палацового ансамблю середини ХVІІІ ст. надалі відомо надто мало.

Цей недолік дотеперішніх досліджень вдається применшити завдяки знахідкам немало розпорошених різномірних принагідних матеріалів до історії спорудження й оздоблення комплексу упродовж 30–40-х років ХVІІІ ст. Звична для тогочасної практики докладна поточна документація самих робіт із загибеллю олицького архіву втрачена [8]. Те, що вдалося віднайти, здебільшого, пропонує посередні

свідчення та розрізнені випадкові відомості, втім нерідко дальшого і дотичного характеру. Все ж, вони вперше пропонують докладніше уявлення про цей прикметний період життя не тільки самої резиденції, а й загалом Волині усе ще мало сприйнятого під відповідним оглядом важливого етапу її історії.

Окремі істотні відомості до сприйняття перебудови олицької резиденції у ширшому контексті будівельної активності в українських (і не тільки українських) маєтностях князя Міхала Казимира Радиви́ла, проблеми кадрів залучених при цьому майстрів, організації самого будівництва та ведення оздоблювальних робіт в інтер'єрах дало також вивчення джерел щодо аналогічних тогочасних заходів як в інших українських, так і білоруських маєтностях. Попри безперечну скромність та малочисельність, новорозшукані джерельні перекази здатні стати основою конкретного осмислення найважливіших моментів розбудови та окремі аспекти походження тогочасного оздоблення й облаштування, нерідко взаємодоповнюючи специфічні через сам жанр свідчення опублікованих досі інвентарів. Разом вони сприяють відтворенню значно докладнішого образу самотнього такого розмаху палацового ансамблю Волині середини ХVІІІ ст.

Водночас зібрані матеріали наділені ще й окремим додатковим значенням, оскільки фіксують комплекс будівель та окремі акценти облаштування інтер'єрів у тому стані, який давно вже не існує. Його безслідно втрачено уже невдовзі, при варварському розграбуванні та руйнуванні замку російськими військами, коли ті в 1764 р. переслідували тогочасного власника—князя Кароля Станіслава Радиви́ла (Пане Коханку) [9].

Основу уявлень про докорінну перебудову Олицького замку в середині століття, внаслідок якої на місці завершеного 1640 р. попереднього комплексу споруд [10] фактично з'явився цілком новий архітектурний ансамбль, та найзагальнішу хронологію проведених тоді робіт зберегли скупі лаконічні

записи не використаного раніше під цим оглядом щоденника [11] тогочасного власника – князя М. К. Радивиля (1702–1762) [12]. Попри лаконічність поодиноких вміщених у ньому нотаток, вони не тільки відзначають надто скромно зафіксовану іншими, незмінно дотичними джерельними переказами хронологію і послідовність змін, а й повідомляють не зафіксовані в інший спосіб варті уваги поодинокі конкретні факти історії самої споруди, як і волинського будівництва загалом.

Необхідність у перебудові диктували одразу декілька чинників на чолі зі зміною панівної європейської моди. Насамперед, за наявними відомостями, в перших десятиліттях століття власники упродовж тривалого часу в замку, очевидно, бували не так уже й часто. У цьому переконує запис про приїзд князя М. К. Радивиля до Олики 17 лютого 1725 р. перед запланованим на 22 квітня того ж року його весіллям з Уршулою Францішкою Вишневецькою: «...tu w Ołyce pustki. Kazałem na głowę dwie budować officyny drewniane długie dla więkzszej wygody gości, zamek także reparować na głowę» [13]. Йшлося, звичайно, про тимчасові споруди та «косметичні» відновлювальні заходи. Одруження немало змінило стосунок власників до резиденції. Молодий магнат виявився тісно прив'язаним до Волині, виникла природна необхідність частіше бувати при прибраній родині єдиної спадкоємиці князів Вишневецьких. Очевидно, перспектива подальшого прилучення їх волинських володінь так само стала не останнім аргументом при відновленні занедбаної до того резиденції. Принаймні доступні факти підказують, що саме їй надалі випало відіграти роль головного осередку не тільки обширних волинських, а й загалом українських володінь князя.

Нововіднайдені джерела не відзначають початку розбудови замкового комплексу. Якісь роботи, очевидно, мали розпочатися уже невдовзі після весілля, оскільки в листі до матері, Анни з Сангушків, від 21 квітня 1727 р. М. К. Радивил згадав про розпорядження свого брата Марціна не названому на ім'я «старому муляреві» їхати з Ружани (поблизу Слоніма, тепер на території Берестейської обл. Республіки Білорусь) до Олики [14]. Цей запис вперше для Олики фіксує неодноразово засвідчену радивилівськими документами середини століття звичну для тогочасних маєтностей М. К. Радивиля практику перекидання поодиноких майстрів при проведенні певних робіт у різних резиденціях. Збережений переказ, правдоподібно, стосується не рядового, а досвідченого, не тільки з огляду на відзначений вік, майстра, здатного на місці керувати звичайними виконавцями (*див. далі*). Проте в цьому конкретному випадку навряд чи мало йтися про якісь істотніші заходи. Можливість більшого їх

обсягу уже на той час заперечують пізніші джерела, вказуючи на докорінну перебудову від 1740 р. Сам ансамбль позначений, на загал, традиційним для резиденційного будівництва поєднанням окремих, немало незалежних одна від одної частин, давав змогу замінювати поодинокі елементи чималого комплексу як достатньо самостійні архітектурні об'єкти. До такої практики відсилає, зокрема, наступне свідчення про будівельні роботи в замку – офіціаліста Людвіка П'яковського в листі до князя М. К. Радивиля від 10 листопада 1730 р.: «Budynek małych pokoików w Ołyce na wale już pobity, kominy powyprowadzane u wpuł otyńkowany, sklepienia wewnątrz kączą, a kącząc go tym jeszcze potrzeba okuciami, podłogo, sufitami, odrzwiami, schodami u jeszcze otyńkowanie» [15]. Через рік, 21 квітня той самий кореспондент доносив: «...w samym teraz pałacyku sufity z gipsu dają, ale go niestało» [16] й водночас писав: «Szkło nalibockie na okna do pałacyku nowego ołyckiego pilno potrzebne» [17]. Як випадає здогадуватися, тих же робіт повинен стосуватися й датований 23 липня 1735 р. рапорт того ж Л. П'яковського: «Pałacik na basztyonie już kończy się ze wszystkim oprócz posadzki na dole» [18]. У наведених записах йдеться про спорудження на наріжних бастіонах обабіч головного входу додаткових приміщень, покликаних замінити давніші дерев'яні до того будинки, відзначені в найстарших збережених описах 1681 та 1686 рр. [19]. Привертає увагу неусталеність застосованого при цьому окреслення самої будівлі, притаманна, зрештою, й іншим джерелам до відповідного етапу робіт.

Наведені скромні повідомлення виступають найранішим вловленим слідом будівельної активності, в результаті якої створено новий замковий ансамбль середини XVIII ст., попри наступні немалі руйнування, у найзагальніших обрисах збережений досі. Засвідчений тут «палацик» задокументовано як уже існуючий записом щоденника М. К. Радивиля під 5 серпня 1736 р.: «Przybyłem do zamku, gdzie zastałem zakończony na bastionie od kościoła szpitalnego drugi murowany pawilon, pierwszy od kościoła kapitulnego, żenie moiey zostawiłem, które się spodziewam, a sam w drugim nowym stanąłem» [20]. Для самої споруди тут, як бачимо, вжито ще інше поняття. З цієї лаконічної нотатки випливає висновок про окремий давніший будинок, розташований на валу праворуч від головної брами. Проте найголовніша вказівка наведеного свідчення – зазначені приміщення зведено як «симетричні» до збудованих раніше по іншу сторону. Запис виразно вказує на давніше спорудження павільйону, що знаходився від колегіального костельу Святої Трійці.

Відсутність конкретніших відомостей про походження обох цих елементів замкового ансамблю

й зафіксований у наведених скупих переказах тривалий час роботи над ними підказують можливість запропонувати наступну інтерпретацію зібраних скупих свідчень. Цитовані розрізнені записи 1730–1736 рр. насправді випадає віднести не до одного, а обох павільйонів. Перший з них, праворуч стосовно головної брами, в основному завершено ще 1730 р., тоді як інший, згідно з наведеною щоденниковою нотаткою, викінчено тільки перед початком серпня 1736 р. Чому праця над двома не дуже великими спорудами розтягнулися на так тривалий час—гадати не випадає. Втім, за малочисельності доступних відомостей про перебудову замку, як і, зрештою, тогочасне будівництво загалом, немає підстав відкидати звичного характеру відображеного в джерелах темпу його просування. Тому з огляду наведених джерельних свідчень цілком вірогідним видається відрядження у квітні 1727 р. до Олики згаданого «старого муляра» для початку власне правої із зазначених частин ансамблю. Аналіз тогочасної будівельної практики переконує у звичному започаткуванні робіт після зимової перерви саме навесні. А засвідчене звершення обох споруд на середину літа 1736 р. й посередньо зафіксований у цитованих скупих переказах тривалий час їх провадження і викінчення цілком допускають вірогідність започаткування цих найстарших елементів нового архітектурного ансамблю ще навесні 1727 р.

Поява обох вказаних споруд замкового комплексу попередила його докорінну перебудову. Як можна здогадуватися, зазначені павільйони навіть підготували власне з розрахунку на подальшу довготривалу будову самої резиденції. Цитований запис щоденника вказує на проживання власників саме в них при частіших тепер наїздах увесь той час, поки тривало будівництво. Обидва павільйони мали бути відзначені в найближчому інвентарі, складеному через два роки. Їх описано тут як «павіменти» «від мурованого костюлу» [21] та «від провенту» [22], останній на початку тексту навіть охарактеризовано «нововимуруванім». Таке зауваження не тільки безпосередньо відсилає до інших уже наведених свідчень, а й водночас підтверджує виведену з них істотну різницю в часі між появою обох елементів ансамблю. Застосований при цьому термін дає ще одне, нове поняття для опису вказаних будинків.

Як переконують записи щоденника князя М. К. Радивиля, основні роботи з докорінної перебудови самої резиденції розпочато щойно навесні 1740 р. 30 травня він занотував: «...stanąłem w Olyse, gdzie zastał, że stary zamek rozrzcili, a denowo reparować kazalem» [23]. В іншому записі від 15 вересня з нагоди приїзду гостей відзначено: «...wszyscy mieszcząc się w zamku barzo ciasno, bom

stary zamek zruinował dla reparacyi» [24]. Зіставлення обох свідчень переконує, що під «репарацією» малася на увазі побудова на місці усунутого давнього архітектурного ансамблю нового. Хоча не відомо, звичайно, наскільки при цьому усунуто попередній комплекс споруд. Певніше уявлення з цього приводу здатні запропонувати тільки майбутні спеціальні дослідження вцілілого архітектурного ансамблю. Вказана «тіснота» у єдиних придатних на той час для проживання приміщеннях—зазначених новоспоруджених на бастіонах обабіч головної брами—підтверджує відзначене їх будівництво із призначенням для використання найперше саме на час провадження майбутніх робіт над основною частиною ансамблю. Ніяких інших відомостей про тогорічні заходи віднайти не пощастило, проте ще наприкінці року, 24 грудня, у щоденнику князь віднотував «...iadłem kolacyą w zamku Olyckim w denowo reparowanych pokojach» [25]. Отже, якусь їх частину на той час уже встигли допровадити до придатного для використання стану.

Є цілком очевидним, що того року мали працювати над однією половиною будівлі, оскільки 6 травня наступного року в щоденнику з'явився запис: «...po obiedzie drugą połowę murując zamku starego tu w Olyce w fundamencie od samey bramy przed dziedziniec kazalem położyć tablicę srebrną pozłocistą z taką inskrypcyą: Laudatur Jesus Christus, a Słowo stało się ciałem y mieszkało między nami. Niech będzie pochwalona Święta y Nerozdzielna Trójca teraz y na wieki wieków amen. I. M. I. w Imie Pańskie na wieczną pamiątkę Michał Kazimierz y Franciszka Urszula z książąt Korybutów Wiśniowieckich Radziwiłłowie z Bożey łaski xiążęta na Olyce, Nieświeżu, Bierzach, Dubinkach, Słucku, Kopylu, Klecku y Świętego Państwa Rzymskiego hrabiowie na Mirze, Szydłowie, Krozach y Białey, a dziedziczni panowie na Żółkwi, Złoczowie y Pomorzanach, woiewodowie troccy, hetmanowie W[ielkie]go X[ięstw]a L[i]tt[ewskiego], krzemienieccy, czuchłowscy, kamienieccy etc[eterae] starostowie, mając iuz Janusza Tadeusza y Karola Stanisława, synów dwóch, Teofile Tekle y Katarzyne Karoline, dwie córki, murując drugą połowę zamku, w fundamenta te tabliczkę srebrną die 1-ma may 1741 położyć rozkazali, poświęconą w kościele, przy tym y różne reliquie przy poświęceniu przez j[ego] m[óśc] xiędza Laskarysa, infulata tuteyszego [26], który wszystkie te fundamenta wodą święconą pokropił» [27]. Цей найістотніший за фактичним наповненням переказ, зі свого боку, підтверджує почерговість праці над окремими частинами розбудованого ансамблю.

Інших відомостей стосовно самої будови у щоденнику не віднайшлося. Окрім уже наведених лаконічних свідчень, виявлено ще тільки нотатку від 10 листопада 1745 р.: «...komin moi kazalem nową

modą robić w gabinesie» [28]. Водночас це єдине в цитованому джерелі повідомлення про облаштування інтер'єрів. Котрого саме з приміщень вона стосується—через лаконічність гадати годі. Інвентар замку 1755 р. подає опис кабінету в парадній частині комплексу [29], згадує кілька кабінетів при покоях [30]. Однак для ідентифікації конкретного об'єкту немає достатніх підстав ані в наведеному записі щоденника, ні в інвентарі через взаємну лаконічність застосованих при цьому формулювань.

Не відомо так само, хто був автором олицького архітектурного ансамблю. Свого часу наводилося прізвище Якуба Фричинського [31], що нібито мав наглядати над спорудженням замку. Однак ця вказівка—безперечне непорозуміння. Він був управителем жовківських маєтків [32], де, внаслідок покладених на нього обов'язків, перебував постійно й ніколи не фігурував у джерелах із вказівками на якісь архітектурні заняття.

Над спорудженням у 40-х роках Олицького замку працювали майстри, яких водночас використовували і в інших резиденціях. Зокрема, чинний у Жовкві архітектор Антоніо Кастеллі 12 липня 1741 р. писав до князя «...o przysłaniu z Ołyki mularza z dispozycyey w[aszey] x[iążecey] m[ości] pana u Dobrodzieja do Żółkwi dla nauczenia tutejszych mularzów tak w sklepieniu, iako też u instrukcyej proporcjonalnych kominków, z które[g]o wielce iestem kontent» [33]. Мабуть, тут віднотовано ситуацію, аналогічну до відзначеного відрядження «старого муляра» 1727 р. 18 липня 1742 р. А. Кастеллі писав про потребу спровадження до Жовкви штукатора: «Wiem, że u Waszey x[iążecey] m[ości] ci muszą się znajdować sztukatorowie, upraszam o jednego, który pilno potrzebny do zrobienia kapitelów u fronteszcic nad wielkimi schodami, bo ani tu u pobliskości żadnego nie czuje» [34]. Через місяць, 14 серпня уже йдеться про відіслання штукатора з Олики до Жовкви для робіт у певній залі тамтешнього замку [35]. Віднайшлося також розпорядження князя від 29 січня 1746 р. на запитання А. Кастеллі щодо робіт у Жовківському замку: «Dalszy zaś roboty nie zaczynać, poki z Ołyki sztukator moy nie przyiedzie» [36]. Однак конкретних відомостей про зайнятих на цей час на службі в князя майстрів не розшукано, тому немає підстав гадати, про кого конкретно йдеться. Віднайшлися тільки вказівки на працю в Олиці вже у наступному десятилітті ближче не відомого штукатора Яцька [37].

До оздоблення приміщень новоспорудженого замку та походження окремих елементів відповідного ансамблю, вдалося розшукати й інші конкретні свідчення, хоча, правда, нечисленні і випадкові. Із одного з них впливає якась участь у роботах в Олиці знаного княжого будівничого Казимира Ждановича.

У нотатці в листі до нього від 8 грудня 1745 р. зазначено: «Posyłam płutna na obraz, według którey miary każ w[asz]m[ości] w[ielmożny] pan iakonauprzedzey odmalować portret księżey jej m[ości] kasztelanowej krakowskiej czy to Heskemu, czy też Morskiemu malarzom, iest ten portret u Kałakuckiego z chorteczką malowany, to ten przekopiować na tym płotnie y iak nauprzedzey przysłać. Takoz obrazy do Sali ołyckiey podług daney miary, o czym dotychczas nie czyniłeś mi honoru odpisać czy iest miara czy nie y czy będzie laska te obrazy malować y kączyć punktualnie w tydzień» [38]. З приводу першого зі згаданих портретів 27 грудня князь писав: «Portret księżney jey m[ości] kasztelanowej krakowskiej iak malarz zakończy, odsyłać w[asz]m[ości] pan iako nauprzedzey. Obrazów pośpiech do Sali ołyckiey iako nauprzedzey zalecam p[anu] Heskemu, a malarz Morski iako że nie podsziwy człowiek zeby malował portrety do zamku mirskiego, bo on tylko te portrety pochędożył y tak wiele czasu zmitrężył, dla czego p[an] Heski niech mu da, ażeby malował portrety do zamku ołyckiego, a niechay koncze iak nauprzedzey one» [39]. Наведені листи вказують на залучення до малярського оздоблення замку двох знаних майстрів, зайнятих на службі в князя М. К. Радивиля.—Ксаверія Домініка Хеского та Казімежа Лютницького [40]. через походження з Міра іменованого—Мірським (тут—Морським). А згаданий портрет краківської каштелянової—зображення Теофілії з Лещинських Вишневецької, матері княгині Уршулі Францішки, дружини краківського каштеляна, князя Януша Антонія Вишневецького. Можливо, йдеться про один з двох її портретів, вписаних до інвентарю 1755 р. [41].

Наприкінці 1746 р. К. Лютницький також малював якісь картини для Олицького замку [42]. Тоді ж князь відмінив своє давніше розпорядження маляреві Михайлові «Жовківському»—М. Скрицькому їхати до Олики разом з помічником [43]. Можливо, в Олиці восени 1745 р. працював також докладніше не відомий маляр Якуб: 21 жовтня князь розпорядився відіслати його звідтіля для малювання львівського палацу [44]. Тоді ж портрети для Олицького замку мав малювати не відомий на ім'я Міллер, поки зайнятий іншою роботою [45].

Серед майстрів, чинних 1745 р. в Олиці, однією згадкою віднотований скульптор Тадеуш Габриель. 20 грудня датований укладений в Олиці «Kontrakt z p[anem] Tadeuszem Gabryelem sniczerem od sztuki, to iest od pary lustrów większych snicerską robotą zrobionych czer[wonych] zł[oty]ch 4 od pary, mniejszych czer[wonych] zł[oty]ch trzy, od herbów wyrznięcia do kominów od każdego herbu czer[wonych] zł[oty]ch pułtrzecia. Chłopców dwóch

¹ Два останніх слова написано поверх ранішого тексту

do nauki na lat pięć, za wyćwiczeniem których doskonale w snickerskiej sztuce ze skarbu talerów bitych sto» [46]. Цей запис вказує не тільки на конкретні роботи для замку (у даному разі – декоративні), а й свідчить про притаманну тогочасній практиці мало відзначену в дотеперішній літературі, хоча відзначену і в інших джерелах епохи прикметну особливість стосунків з виконавцями. Її визначало «додаткове навантаження», пов'язане з навчанням учнів своєму фахові. Під 1747 р. в міських актах вписано впровадження майстра у володіння домом Петра Шепельського й при цьому він фігурує як президент Олики [47]. Востаннє його відзначено серед міських урядовців на відповідній посаді 13 квітня 1750 р. [48].

Наведені матеріали вказують на чималу активність в оздобленні інтер'єрів замку упродовж 1745–1746 рр., посередньо доводячи завершення основної частини передбачених будівельних робіт до того.

Частково збережене листування відзначає й окремі інші елементи виконаного тоді оздоблення. Зокрема, перед кінцем 1747 р. принагідно зафіксована серія композицій з історії роду Радивилів. На одній з них, присвяченій підтвердженню на сеймі привілею, який вони отримали від імператора Карла V, сейм вказано як Берестейський, хоча насправді повинно було бути Пйотрковський [49]. Олицькі інтер'єри, як дають підстави твердити новіші дослідження, мала прикрасити одна з реплік серії із тринадцяти таких картин [50]. Показово, однак, що вони не відзначені ні в інвентарі 1755 р., ні при виліченні збитків внаслідок російського знищення.

Завдяки спорядженню копій одна з композицій котроїсь з таких серій дійшла до нашого часу. Це зовсім не вивчений монументальний образ «Миколай Радивил Чорний як представник короля Зигмунта Августа від його імені бере шлюб з Катериною Мантуанською» з передвоєнних збірок Олицького замку (Луцьк, Волинський краєзнавчий музей) [51]. Поява зафіксованої у 1747 р. зазначеної олицької репліки серії на теми родинної історії так само належить до прикметних особливостей «мистецької політики» М. К. Радиви́ла, оскільки джерела фіксують й інші подібні приклади. Так, серед майна, знищеного росіянами в 1764 р., віднотована прислана до Олики й ще навіть не розпакована галерея родинних портретів [52]. Як випадає здогадуватися, найправдоподібніше, це могла бути не зафіксована в інших джерелах репліка знаної серії радивилівських портретів «у лавровому вінку» давніх збірок Несвізького замку, поодинокі об'єкти якої нині зберігаються у Національному мистецькому музеї Білорусі в Мінську (далі – НММ) та Народовому музеї у Варшаві. Очевидно, такою ж серією була й віднотована в інвентарі

1755 р. галерея портретів Лещинських, перенесена з замку в Ридзині поблизу Познані [53]. До такого висновку схиляє збережений у складі вцілілої частини несвізької колекції портрет Т. з Лещинських Вишневецької (НММ) [54]. Судячи з підпису, де згадано про вступ портретованої до монастиря у 1753 р, він може бути хіба молодшим відтворенням оригіналу зі складу ридзинської галереї.

Продовження оздоблення замкових інтер'єрів зазначеного 1747 р. підтверджує також розпорядження князя М. К. Радиви́ла від 8 квітня того року про відрядження із Несвіжа до Олики підвод, зокрема з муляром та двома штукатурами. Водночас князь розпорядився переслати з Олики до Несвіжа «...te płutno do malowania, którym kazał porobić nad kominy» [55]. Можливо, йдеться про описані в інвентарі 1755 р. встановлені над змурованими один навпроти одного двома камінами великої зали з шістьма вікнами портрети Станіслава II Радиви́ла та його дружини Маріанни Мищанки [56]. Згадка про штукаторів відсилає до зафіксованих у тому ж інвентарі численних штукаторських робіт в інтер'єрах замку, відотворених також у виліченні втрат внаслідок російського руйнування.

У 1747 р. в Олиці працював також усе ще таємничий (віднайдені нечисленні документальні згадки не фіксують навіть його імені) західноукраїнський маляр Радивилівський. Ольга Баженова першою віднесла його до радивилівських майстрів, опублікувавши датоване 11 червня розпорядження князя про виплату майстрові 40 червоних золотих [57] і вказала на вписані в інвентарі Жовкви 1750 р. його пустуючі ґрунти [58]. Остання джерельна нотатка дала слід зв'язку майстра з цим важливим західноукраїнським мистецьким осередком. Перебування і працю митця в Олиці зафіксувало принагідне свідчення про передачу йому на розпорядження князя за якийсь час перед 14 червня 1747 р. портрету княгині [59], найправдоподібніше – для копіювання.

Того ж 1747 р. князь надав придбаний для «скарбу» будинок в Олиці не званому з інших джерел сницареві Петрові Шепельському [60], який, варто гадати, так само мав бути зайнятим над оздобленням замкових інтер'єрів, оскільки надання випадало б розглядати насамперед виявом винагороди за попередні заслуги або ж забезпеченням подальшої праці майстра на потреби місцевої резиденції. Як можна здогадуватися, він ідентичний зі згаданим власником дому в Олиці, який князь того ж року передав сницареві Т. Габриєлеві.

Безперечно, розшукані досі вкрай обмежені, випадкові відомості документують лише певну частину майстрів та скромну – робіт, виконаних тоді в Олицького замку. Проте наведені матеріали до історії перебудови та оздоблення комплексу

в середині XVIII ст. у зіставленні з давніше опублікованими інвентарями вперше пропонують конкретні джерельні перекази про появу однієї з найважливіших аристократичних резиденцій тогочасної Волині, певні обставини та загальну хронологію її перебудови. Опрацювання радзивілівських архівних матеріалів переконує, що водночас велися будівельні та оздоблювальні роботи і в багатьох інших резиденціях. Однією з них був, зокрема львівський передміський палац, до якого відсилають окремі з розшуканих олицьких матеріалів, описаний на початку 1747 р. в стані будови [61]. У недалекій околиці Олики 1737 р. закладено резиденцію в Цумані. 6 лютого зазначеного року князь занотував у щоденнику: «...stanąłem u siebie w folwarku w Cumanii u tu założyłem te krótko rezydencją» [62]. Завершений новий палац на острові тут зафіксовано лаконічним записом у щоденнику під 19 липня 1744 р. «...posułem w Cumanii naupierwszy raz w powym na kempie pałacu» [63]. Виявлені відповідні матеріали до історії інших українських резиденцій, втім й інших волинських (але не тільки), заслуговують окремих публікацій. За ними стоїть не зауважене досі цікаве окреме явище будівельної культури українських земель середини XVIII ст. До того ж, поза колом радзивілівських будівельних ініціатив воно здебільшого мало, а то й взагалі не задокументоване.

Очевидно, може йтися про певну розпорошеність зусиль майстрів, внаслідок якої окремі роботи нерідко розтягалися на тривалий час. З цього огляду варто нагадати, що перебудова замку не завершилася в 40-х роках. Так, ще в 1751 р. князь виділив урядовцеві олицької адміністрації Стефанові

Тжцінському 4420 золотих «...na fabrykę zamku tego Ołyckiego» [64]. Неодноразово цитований інвентар 1755 р. ще відзначає окремі його частини в будові [65]. Це додатково наголошує не тільки на безперечній довготривалості робіт, а й їх веденні із відзначеним зосередженням зусиль почергово на окремих його складових, чого, закономірно, вимагав такий обширний архітектурний комплекс.

Віднайдені скромні матеріали про зайнятих при цьому митців вказують на звичну практику, коли виконавцями стали зайняті на службі в князя М. К. Радзивила майстри, найперше несвізької резиденції. У самій Олиці, судячи з наявних відомостей, попри поодинокі відзначені у джерелах ремісників, власне ширше середовище не склалося [66]. Тому участь місцевих кадрів у перебудові та переоблаштуванні замкового ансамблю сприймається далеко не найголовнішою, а найважливіші роботи незмінно виконували спроваджені майстри. Зрештою, це впливало з самого походження власників та звичного способу ведення будівельних і оздоблювальних робіт у їх українських резиденціях, до яких залучалося немало митців з головних – «білоруських» маєтностей. Водночас матеріали про зайнятих на перебудові та декорації замку професійні кадри засвідчують органічне входження резиденції до розбудованої мережі радзивілівських маєтків періоду короткотривалого найбільшого піднесення родинної латифундії. Олика пропонує один з найяскравіших прикладів істотного доповнення цього досить своєрідного явища культурного життя Східної Європи середини XVIII ст. усе ще надто мало засвоєною українською складовою.

ДЖЕРЕЛА

1. Tomkowicz S. Olyka // Prace Komisji Historii Sztuki. – Kraków, 1923 – Т. 3. – С. 1–14. Як зазначив автор, матеріали для публікації він зібрав на місці в 1913 р.: Ibidem. – С. 3.
2. Aftanazy R. Materiały do dziejów rezydencji. – Wrocław, 1988. – Т. 5А: Dawne województwo Wołyńskie. – С. 366–385.
3. Ковальчик Є. Пізньобарокові магнатські резиденції на Волині та Львівщині // Українське барокко та європейський контекст. – К., 1991 – С. 54–55.
4. Інвентарі Олицького замку XVII–XVIII ст. / Зібрав і підготував до друку Володимир Александрович. – Луцьк, 2007.
5. Там само. – С. 25, 27–32. Пор.: Александрович В. Радзивіли в Україні // Князі Радзивіли. – К., 2012. – Кн. 1. – С. 45–48.
6. Баженова О. Радзивилловский Несвиж. Росписи костела Божьего Тела. – Минск, 2007 – С. 81–82, 97, 98.
7. Александрович В. Оборонні вежі середини XVI ст. в структурі бастионних укріплень Олицького замку XVII ст. // АСВ. 36. наук. праць. – Рівне, 2014. – Вип. 4 / За ред. П. А. Ричкова. – С. 7–11
8. Очевидно, це сталося ще при російському розграбуванні та винищенні замку 1764 р. Окремі відомості стосовно тогочасної долі замкового архіву див.: Інвентарі .. – С. 7–9.
9. До зазначеної новішої публікації добірки інвентарів Олицького замку цей аспект його тогочасної історії залишався невідомим. Найдокладніше уявлення про тодішні руйнування дав віднайдений перелік знищеного: Інвентарі... – С. 177–201 Пор. також короткий коментар до нього: там само. – С. 35–39
10. Джерельних відомостей про спорудження давнішого замку не розшукано. Наведена дата його завершення почерпнута з вмурованої свого часу над в'їзними воротами втраченої пам'ятної таблиці, текст якої

- зберіг опис замку 1755 р.: Tomkowicz S. Оўка.—S. 9, Александрович В. Інвентар Олицького замку 1755 року // Вісник Львівського університету Серія: Мистецтвознавство.—Львів, 2003 —Вип. 3.—С. 305; Інвентарі...—С. 116 На « ..napis złotemi literami na alabastrze szarym rysowany» без зазначення його змісту вказує інвентар 1686 р. Інвентарі...—С. 66 (це джерельне свідчення принагідно відзначив: Tomkowicz S. Оўка.—S. 9, przyp. 1)
11. Білоруський переклад щоденника опубліковано: Дыярыюш князя Міхала Казіміра Радзівіла ваяводы віленскага, гетмана великага В. К. Літ. / Падрыхт. і переклад з польск. Вацлаў Арэшка // Спадчына.— 1994.— № 4, 5; 1995.— № 1, 2, 3, 4, 5, 6; 1996.— № 1, 2, 4.
 12. Про нього див.: Dymnicka-Wołoszyńska H. Radziwiłł Michał Kazimierz zwany Rybeńko h. Trąby (1702–1762) // Polski Słownik Biograficzny.— Wrocław etc., 1987.— Т. 30/2, zes. 125.—S. 299–306
 13. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.— Archiwum Radziwiłłów (далі—AGAD R).—Dz. 6.— Sygn. II-80-a.—S. 195.
 14. Ibidem.—Dz. 5.—Sygn. 13899.—S. 144.
 15. Ibidem.—Sygn. 11602/1 —S. 231
 16. Ibidem.—S. 241.
 17. Ibidem.
 18. Ibidem.—S. 11604/1.—S. 173.
 19. Інвентарі...—С. 60–61, 70.
 20. AGAD R.—Dz. 6 —Sygn. II-80-a —S. 783–784
 21. Інвентарі...—С. 97–98.
 22. Там само.—С. 99.
 23. AGAD R.—Dz. 6.—Sygn. II-80-a.—S. 1056.
 24. Ibidem.—S. 1077.
 25. Ibidem.—S. 1097.
 26. Канонік-інфулат олицької колегіати, пізніший титулярний єрусалимський католицький патріарх Георгій Ласкаріс (1706–1795), про нього див.: Stopniak F. Lascarys (Laskaris) Jerzy Hieronim Maria Woyciech (1706–1795) // Polski Słownik Biograficzny.— Wrocław etc., 1971 —Т. 16/4, zes. 71.—S. 519–520.
 27. AGAD R.—Dz. 6.—Sygn. II-80-a —S. 1123–1124
 28. Ibidem.—S. 1395.
 29. Інвентарі...—С. 132.
 30. Там само.—С. 131, 132, 133, 134, 136, 138.
 31. Osiński M. Zamek w Żółkwi.—Lwów, 1937.—S. 135–137. Пор.: Ковальчик Є. Пізньобарокові магнатські резиденції...—С. 54.
 32. Див., зокрема, згадки про нього як жовківського «губернатора» Баженова О. Радзивилловский Несвиж —С. 53, 97.
 33. AGAD R.—Dz. 5.—Sygn. 1853.—S. 7.
 34. Ibidem —S. 15
 35. Ibidem.—Dz. 5.—Sygn. 433.—S. 19.
 36. Ibidem.—Dz. 29.—Sygn. 5 —S. 137.
 37. Інвентарі. .—С. 31.
 38. AGAD R.—Dz. 29.—Sygn. 5.—S. 124.
 39. Ibidem.—S. 128.
 40. Найновіші найповніші відомості про їх діяльність для князя див.: Баженова О. Радзивилловский Несвиж.—С. 73–74, 80–81. Причетність обох митців до тогочасного оздоблення Олицького замку тут не відзначено, як і не вказано на їх інші зазначені в наведеному джерелі роботи.
 41. Інвентарі ..—С. 149.
 42. Баженова О. Радзивилловский Несвиж.—С. 81.
 43. Там же.
 44. Там же —С. 97
 45. Там же.—С. 98.
 46. AGAD R.—Dz. 29 —Sygn. 5 —S. 114.
 47. ЦДІАК—Ф. 1257 (Марістрат міста Олики).—Оп. 1.—Спр. 9.—Арк. 509
 48. Там само —Арк. 633 зв.
 49. Інвентарі...—С. 29. Власне Пйотровський сейм вказано в переліку відповідних картин в інвентарі Несвізького замку 1834 р.: Баженова О. Радзивилловский Несвиж.—С. 123–124.
 50. Баженова О. Радзивилловский Несвиж.—С. 123.
 51. Репродукції див.: Інвентарі...—С. 267, Александрович В. Радзивілі...—С. 59.—Іл. 118.
 52. Інвентарі...—С. 186.
 53. Там само —С. 148. Походження із замку в Ридзині тут тне зазначено, на нього вказано в пізнішому виліченні російських знищень: Там само.—С. 127. Показово, що в обох випадках наведено різну кількість портретів: 40 та 42.
 54. Репродукований: Жывапіс Беларусі XII—XVIII стагоддзяў: Фрэска, абраз, партрэт / Аўтар уступнага тэксту Н. Ф. Висоцкая.—Мінск, 1980.—№ 155; Карпович Т. А. Портреты из Несвижа и Гродно в собрании Государственного художественного музея БССР // Музей 1. Художественные собрания СССР.—Москва, 1981.— № 32.—С. 149; Czamańska I. Wiśniowieccy. Monografia rodu.—Poznań, 2007.—S. 385.—Іл. 41 (підпис під портретом тут обрізано).
 55. AGAD R.—Dz. 29.—Sygn. 5.—S. 476–477.
 56. Інвентарі...—С. 127.
 57. Баженова О. Радзивилловский Несвиж.—С. 95.
 58. Там же.—С. 96.
 59. Нацыянальны гісторычны архів Республікі Беларусь.—Ф. 694 (Радзівіллы, князья) —Воп. 4.—Д. 1456 —С. 492; ЦДІАК — 1257.—Оп. 1 —Спр. 9.—Арк. 492. У новітій польській літературі його ототожнюють зі знаним за виконаними в 1781 р. для короля Станіслава Августа Понятовського й підписаними двома портретами (Народовий музей у Варшаві) Криштофом Радивилловським. Див. Bernatowicz A. Radziłowski (Radziłoski, Radziwiłłowski, Radziwiłowski) Krzysztof (mylnie Jerzy) // Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.) Malarze rzeźbiarze graficy —Warszawa, 2007.—Т. 8: Pó—Ri.—S. 192–193. Однак ця пропозиція не вмотивована,

- а нововіднайдені джерела виразно вказують на двох різних майстрів.
- 60 AGAD R.–Dz. 19.–Sygn. 5.–S. 638. До літератури впроваджено. Баженова О Радзивилловский Несвиж.–С. 63 (помилково вказана с. 698), 68. В обох випадках майстер названий Шавельським, проте в оригіналі це первісно вписане прізвище виправлено на наведене
61. Див : Александрович В Инвентар львівського палацу Радивилів 1747 року та опис львівської Радивилівської юридики 1755 року // Записки Наукового товариства імені Шевченка.–Львів, 2008.–Т. 255: Праці Комісії архітектури та містобудування.–С. 522, 531.
62. AGAD R.–Dz. 6.–Sygn. II-80-a.–S. 877.
63. Ibidem.–S. 1318.
- 64 Ibidem.–Dz. 29.–Sygn. 6.–S 438
65. Інвентарі...–С. 117, 123, 125, 142.
66. Мабуть, у цьому полягає звична професійна практика регіону, у якій, зокрема, переконують розшукані відомості про майстрів мистецького осередку в Лукові (тоді Матієві) на території нинішньої Волинської області: Александрович В. Малярі та різьбарі Лукова (Матієва) у XVIII столітті // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XIV міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 29–30 жовтня 2007 р. –Луцьк, 2007.–С. 23–30.

У статті представлено нові документальні матеріали, які стосуються ґрунтовної перебудови замку Радивилів в Олиці поблизу Луцька, –однієї з головних магнатських резиденцій Волині. Роботи розпочалися тут у 1727 р., коли були побудовані два павільйони, в яких проживали власники замку під час перебудови. Головний корпус від 1740 року поступово був замінений новим ансамблем споруд. Окремі роботи над його оздобленням задокументовані впродовж 1745–1747 рр.

The article presents new documentary sources, that relate to a fundamental rebuilding of the Radziwill' castle in Olyka near Lutsk, one of the main magnate residences in Volhynia region. Work began here in 1727, when it was built two pavilions, in which lived the owners of the castle during the restructuring. The main building was gradually replaced since 1740 by a new ensemble of structures. Some works on his decorative finishing were documented during the 1745–1747 years.